

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

БОРЕЙКО Г. Д.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінально-правових
дисциплін
(Львівський національний університет
внутрішніх справ)
заступник прокурора Львівської області

УДК 343.131

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.26>**НЕПРИПУСТИМІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ
ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

У статті обґрунтовано положення про доцільність визнання неприпустимості зловживання правом як засади кримінального провадження та необхідності закріплення цієї засади в Кримінальному процесуальному кодексі України.

У ході дослідження обговорюються конкретні нормативно-правові акти, в яких міститься посилення на заборону зловживання правом, а також судову практику. Аналізуються судові рішення, в яких конкретні діяння учасників кримінального провадження визначаються як зловживання правом, що свідчить про реакцію судової влади на усунення законодавчих прогалин не врегульованості такого питання. Вивчено різні позиції вчених, які розглядали неприпустимість зловживання правами як принцип кримінального провадження.

Доводиться, що відбиття неприпустимості зловживання правами як принципу кримінального провадження стимулюватиме учасників кримінального провадження до сумлінного використання своїх прав і належного виконання покладених на них обов'язків, а це сприятиме ефективному виконанню завдань кримінального провадження.

Наголошено, що реалізація прав і законних інтересів учасниками кримінального провадження має свої рамки й обмежується дотриманням прав і законних інтересів інших учасників. Конституційні положення, що забороняють порушувати права й свободи інших людей, не посягати на їх права й свободи вимагає від суб'єктів кримінальних процесуальних відносин відповідної поведінки, зокрема не зловживати своїми правами.

Для усунення прогалини в правовому регулюванні поведінки учасників кримінального провадження має бути ефективний механізм запобігання зловживанню правом, який повинен розпочатися із законодавчого закріплення заборони такого явища в Кримінальному процесуальному кодексі України. Таким чином, закон відбиватиме потреби суспільства й тенденції його розвитку.

Ключові слова: загальноправові й галузеві засади права, засади кримінального провадження, зловживання правом, неприпустимість зловживання правом.

Boreiko H. D. Prohibition of abuse of rights as a principle of criminal proceedings

The article discusses specific regulations that contain a reference to the prohibition of abuse of rights, as well as case law. Judicial decisions are analyzed, in which specific actions of participants in criminal proceedings are defined as abuse of rights, which

indicates the reaction of the judiciary to eliminate legislative gaps in the unresolved issue. Discussed the different positions of scientists, who studied the inadmissibility of abuse of rights as a principle of criminal proceedings.

The study of this issues allows us to conclude that it is necessary to enshrine the inadmissibility of abuse of rights as a principle for criminal proceedings in the CPC of Ukraine. This circumstance, firstly, will reflect the realistic regulation of criminal procedural relations by law, and secondly, will encourage participants in criminal proceedings to conscientious use of their rights and proper performance of their duties, which will contribute to the effective performance of criminal proceedings. In general, the reflection of the inadmissibility of abuse of rights as a principle for criminal proceedings in the CPC of Ukraine will emphasize the need to eliminate gaps in the legal regulation of the behavior of participants in criminal proceedings.

In order to resolve this discussions, it is necessary to eliminate gaps in the legal regulation of the behavior of participants in criminal proceedings, which lead to abuses and are a significant obstacle to achieving the objectives of criminal proceedings. For this it must be an effective mechanism to prevent abuse of rights in criminal proceedings, which should begin with the legal enshrinement of the prohibition of such a phenomenon in the CPC of Ukraine. Thus, the law will reflect the needs of society and trends in its development.

Key word: *general legal and branch principles of law, principles of criminal proceedings, prohibition of abuse of rights, abuse of rights.*

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що визначення засад кримінального провадження є не лише теоретичною проблемою, а й практичною, яка проявляється в ході застосування кримінальних процесуальних норм. Водночас складність цієї проблеми спричинена ще й розвитком суспільних відносин загалом і розширенням способів реалізації учасниками кримінального провадження своїх прав.

Вивченням проблеми засад кримінального процесу займались Ю.П. Аленін, Ю.М. Грошевий, Г.М. Мамка, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. Після прийняття Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 р. питання засад кримінального провадження досліджували Ю.М. Галаган, Ю.М. Грошевий, В.Т. Нор, В.М. Тertiшник. Безпосередні дослідження неприпустимості зловживання правом як засади кримінального провадження проводили О.І. Андрєєва, О.В. Андрушко, О.Я. Баєв, О.І. Даровских, О.В. Капліна й інші. Водночас залишається відкритим питання необхідності визнання неприпустимості зловживання правом як засади кримінального провадження та закріплення цього положення в КПК України. Дискусії з питання зумовлені різним поглядами щодо існування зловживання правом як явища в кримінальному провадженні загалом.

Постановка завдання. Обґрунтувати положення щодо доцільності визнання неприпустимості зловживання правом як засади кримінального провадження.

Результати дослідження. Конституція України в ст. ст. 23, 68 закріпила положення, які забороняють порушувати права й свободи інших людей, не посягати на них. У зв'язку із цим можна зробити висновок, що реалізація прав і законних інтересів, у тому числі учасниками кримінального провадження, має свої рамки й обмежується дотриманням прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження. По суті таке конституційне положення вимагає від суб'єктів кримінальних процесуальних відносин відповідної поведінки, зокрема не зловживати своїми правами.

Закріплення положень про неприпустимість зловживання правом саме в нормах Конституції України, які є нормами прямої дії, дозволяє говорити про те, що таку правову категорію, як неприпустимість зловживання правом, можна віднести до засад права.

Ключову роль у реалізації норм Конституції України відіграють суди, які застосовують норми Конституції безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні

закони або інші нормативно-правові акти (ч. 3 ст. 8 Конституції України) [1]. Водночас суди зобов'язані насамперед керуватися нормами Конституції України у вирішенні конкретних справ [2]. На виконання вказаних положень суди використовують надані їм повноваження в ході розгляду кримінальних проваджень, наголошуючи, що засада неприпустимості зловживання правом є загальноправовою засадою. Таким чином, відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України суди забезпечують можливість подолання прогалин кримінального провадження. У рішеннях Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справах № 676/7346/15-к від 30 травня 2018 р., № 236/1798/16-к від 19 лютого 2019 р., № 234/11287/17-к від 25 вересня 2019 р., № 754/14281/17 від 27 січня 2020 р., № 937/1056/20 від 24 березня 2021 р. і рішеннях судів різних інстанцій зазначається, що зловживання правом є загальноправовим (конституційним) принципом, який поширюється на всі галузі права [3]. Одночасно наголошується, що зловживання правом будь-кого з учасників кримінального процесу не допускається [4]. З огляду на зазначене використання засад кримінального провадження дозволяє судам виходити за межі буквального змісту закону, коригувати наявні в його змісті дефекти й ухвалювати правомірні рішення [5, с. 39]. Отже, за допомогою правової позиції Верховного Суду й судової практики загалом натеper усуваються законодавчі прогалини не врегульованості прямої заборони неприпустимості зловживання правом у кримінальному провадженні, що є одним зі способів забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Своєю чергою на застереженні щодо неприпустимості такого явища як зловживання правом, акцентує Європейський Суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) у своєму рішенні у справі «Іюніон Аліментаріа проти Іспанії» від 07 липня 1989 р. У ньому Суд наголошує на недопустимості знецінювання ключової засади – верховенства права – у тих випадках, коли поведінка учасників судового засідання свідчить про умисний характер їх дій, спрямований на невинуватене затягування процесу чи зловживання своїми процесуальними правами. Хоча наведений висновок ЄСПЛ зробив не у кримінальній справі, але він, безумовно, може бути поширений на всі види юрисдикцій, оскільки стосується основоположної засади права – засади верховенства права.

Аналогічної позиції дотримуються також і науковці. Як зазначає Г.А. Гаджієв, принцип недопустимості зловживання правом є загальним принципом права, який виражається у формі конституційного принципу [6, с. 62]. Одночасно М.І. Козюбра загальноправовим принципом визначає принцип пропорційності, який використовується для визначення рамок можливих обмежень прав і свобод людини, для регламентації повноважень різних органів державної влади та їх збалансування, для запобігання зловживанню дискреційними повноваженнями [7, с. 54]. Також наголошено, що нормативне регулювання протидії зловживанню правом не є інститутом або субінститутом певної правової галузі, оскільки не обмежується рамками однієї галузі права [8, с. 15]. Таким чином, отримавши закріплення в конституційному праві, принципи виконують функцію загальних правових орієнтирів, які позначають суть необхідної від суб'єктів конституційно-правової поведінки [9, с. 169].

Про важливість законодавчого закріплення заборони зловживання правом як однієї з важливих засад права йдеться ще в Декларації прав людини й громадянина 1789 р., а також у сучасних міжнародних правових актах – Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року, Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів зловживання владою, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН від 29 листопада 1985 р. (Резолюція 40/34), – в яких передбачені положення про необхідність утриматись від зловживань правом. Поряд із цим заборона зловживання правом є конституційною засадою багатьох країн, яка прямо передбачена в Основних законах. Наприклад, у Конституціях Японії (ст. 12), Федеративної Республіки Німеччини (ст. 18), Греції (ст. 25), Турецької Республіки (ч. 2 розділ III ст. 14), Республіки Болгарії (ст. 57), Азербайджану (глава IV ст. 80) та інших.

Залежно від сфери дії розрізняють загальноправові, міжгалузеві й галузеві засади. Такій правовій категорії, як неприпустимість зловживання правом, притаманні всі ознаки не тільки загальноправових засад, але й засади, що реалізується в межах кримінального судочинства: високий ступінь спільності; дія протягом усього кримінального провадження;

узгодженість і зв'язок з іншими засадами; нормативно-правовий характер; відбиття панівних в державі політичних і правових ідей, що стосуються способів здійснення кримінального судочинства; можливість застосування як критеріїв законності дій і рішень [10, с. 29].

Засади ж кримінального провадження є тими правилами, які виражають його сутність і зміст. Перш ніж стати засадами кримінального провадження, останні проходять певні етапи становлення. Із самого початку формуються керівні положення, панівні ідеї, які виникають на підставі певних життєвих, політичних, науково-теоретичних орієнтацій щодо кримінальної процесуальної діяльності. Надалі основні ідеї закріплюють у правових нормах, які є загальноприйнятими, загальнообов'язковими й не порушними. Головними джерелами принципів кримінального процесуального права є політика, економіка, мораль, ідеологія, соціальне життя, юридична практика [11, с. 116]. Водночас, як влучно зазначено ще задалегідь до виникнення проблеми зловживання правом, принципи виробляються наукою, а не законодавцем, останній одержує їх у готовому вигляді. Проте після того, як принцип закріплений у законі, його вплив на право й практичну діяльність підсилюється [12, с. 195].

Насамперед засади кримінального провадження впливають із завдань кримінального провадження, які формуються з урахуванням таких засад. Засади й завдання кримінального провадження взаємопов'язані й відбивають закономірності суспільного життя, вимоги конкретної історичної епохи, потребу регулювання суспільних відносин. Згідно з КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду. Усе, що перешкоджає виконанню вказаних завдань кримінального провадження, є негативним явищем у кримінальному процесі й потребує вжиття заходів для його усунення. Одним із таких негативних явищ є зловживання правом. Воно стало предметом активного обговорення, коли в ході правозастосовчої діяльності почали наставати негативні наслідки.

З аналізу норм КПК України вбачається, що законодавцем визнається існування такого явища, як зловживання правом, у негативному контексті, про яке згадується, зокрема, в ст. ст. 81, 349, 459. У названих нормах зловживання правом розглядається як кримінальне правопорушення (вчинення злочину слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом, який став підставою ухвалення неправосудного судового рішення в кримінальному провадженні) або як дії, що мають за мету затягування судового процесу, зокрема:

- 1) безпідставне заявлення повторно заяви про відвід;
- 2) проголошення вступних промов без дотримання розумних строків.

У такому випадку особа надає таким діям повну видимість юридичної правильності, а насправді використовує зазначені права в цілях, які є протилежними завданням кримінального провадження, зокрема щодо забезпечення швидкого, повного й неупередженого судового розгляду й основне – захисту особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень.

На думку О.Г. Крижової [13, с. 152], суспільні й політичні обставини в конкретний історичний момент можуть виводити на передній план окремі елементи принципу верховенства права, що повинні відігравати визначальну роль у втіленні цієї засади в життя. І навпаки, деякі елементи принципу верховенства права можуть втрачати свою актуальність у процесі розвитку практики його реалізації. Серед таких елементів натеper є засада неприпустимості зловживання правом, що набуває неабиякої актуальності у зв'язку з розвитком суспільних відносин.

Положення про неприпустимість зловживання правом як принцип окремих галузей права український законодавець вже закріпив у ст. 43 Господарського процесуального кодексу України, ст. 44 Цивільного правового кодексу України й ст. 45 Кодексу адміністративного судочинства України. Має свою історію і практика визнання існування поняття зловживання правом у національному кримінальному процесі. Ще у 2008 р. в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстан-

ції» № 6 від 30 травня 2008 р. у пункті 20 зазначено, що необхідно визнати правильною практику тих суддів, які обмежують час на ознайомлення з матеріалами справи, а потім припиняють ознайомлення у випадку недобросовісного користування (зловживання) особи своїми процесуальними правами.

Не дивлячись на те, що неприпустимість зловживання правом як окрема засада кримінального провадження в тексті КПК України не визначена, останніми роками спостерігається активне запобігання судами цьому негативному явищу шляхом розкриття змісту поняття у своїх рішеннях. Суди змушені визнавати факти зловживання правом і застосовувати заходи щодо припинення таких дій. Натепер за допомогою судових рішень усуваються законодавчі прогалини неврегульованості прямої заборони зловживання правом у кримінальному провадженні, що є одним із заходів до виконання завдань кримінального провадження. Судами звертається увага на ті чи інші діяння учасників кримінального провадження, які визнаються зловживанням правами, наголошується на неприпустимості зловживання правом. Серед таких діянь визнаються безпідставні відкладення судових засідань; не отримання судових повісток; нецензурна лексика, образливі й лайливі слова як у виступах учасників кримінального провадження, так і в документах, поданих до суду; зволікання з ознайомленням із матеріалами кримінального провадження; невиправдані неодноразові клопотання про призначення кожен раз нових адвокатів, відвід судді, прокурора, а також неодноразова відмова від адвоката й інші.

Поряд із цим про вжиття заходів до нормативно-правового закріплення неприпустимості зловживання правом як засади в кримінальному провадженні свідчать наукові дослідження щодо розробки законопроекту про адвокатуру й адвокатську діяльність за № 9055 від 06 вересня 2018 р. Цим законопроектом пропонувалось внесення змін у КПК України шляхом доповнення ст. 7 «Засади кримінального провадження» пунктом, що передбачає неприпустимість зловживання правами як засади кримінального провадження, а також окрему ст. 22-1, яка буде передбачати пряму заборону зловживання правами й випадки, коли суд може визнати ті чи інші дії учасників кримінального провадження як зловживання їх правами.

Виникнення та активне обговорення цієї проблематики в науці, робота над внесенням змін у КПК України, розкриття змісту поняття «зловживання правом» і наголошення на неприпустимості цього явища в рішеннях судів свідчить про існування реальної правозастосовної проблеми й необхідності нормативного регулювання заборони зловживання правом. Не дивлячись на це, таке питання в юридичній літературі дискусійне. Так, широко обґрунтовуються позиції щодо необхідності закріплення неприпустимості зловживання правом у кримінальному процесі як засади кримінального провадження [10, с. 32; 14, с. 348–349; 22, с. 263–264; 23, с. 295], одночасно існує і протилежна думка.

Проти закріплення зловживання правом як засади кримінального провадження виступає В.А. Азаров [15, с. 170–173], який зазначає, що зловживання правом не можна розглядати як принцип кримінального процесу, тому що цей принцип є основоположним інститутом, який не розповсюджує свою дію на всіх учасників кримінального процесу й розрахований виключно на категорію приватних осіб (із чим не можна погодитись – Г.Б.). І.В. Гловюк [16] констатує, що запровадження цієї засади кримінального провадження в сучасних умовах призведе до розбалансування змагальності кримінального провадження. Її існування взагалі в кримінальному провадженні можливе лише за «зразкового» виконання своїх процесуальних обов'язків усіма учасниками кримінального провадження, у тому числі тих, які мають владні повноваження. Інші автори, зокрема С.В. Романов [17, с. 26], зазначають, що не можна погоджуватись із пропозиціями про необхідність закріплення заборони зловживання правом у нормах кримінального процесуального права, адже встановлення такої заборони, по суті, переводить зловживання правом у категорію правопорушення, за яке передбачена юридична відповідальність і застосування санкцій. Коли обвинувачений обізнаний про можливість застосування санкцій за здійснення (навіть і добросовісного) своїх процесуальних прав, взагалі не буде користуватися своїми правами й перетвориться в безправний об'єкт дослідження. Проте вважаємо, що, якщо говорити про необхідність забезпечити одних учас-

ників кримінального провадження від порушення їх прав і свобод іншими, то заборона зловживання правом буде сприяти цьому. Саме така засада буде виконувати попереджувальну функцію щодо несумлінного використання своїх прав і неналежного виконання покладених обов'язків як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, в чому зацікавлені обидві сторони. Водночас варто звернути увагу, що побоювання щодо наслідків, які можуть виникнути після нормативного закріплення цієї засади, безпідставні, адже натепер ніщо не заважає судам визнати ті чи інші дії чи бездіяльність учасника кримінального провадження як зловживання правом, головне, щоб визнання такого діяння зловживанням правом було мотивоване.

Одночасно в юридичній літературі обґрунтовується позиція, згідно з якою зловживання правом порушує і загальноправовий принцип справедливості (оскільки призводить до порушення балансу інтересів учасників конкретних правовідносин), і саме тому зловживання правом повинно бути забороненим [18, с. 99–100].

Прихильники закріплення неприпустимості зловживання правом як засади в інших галузях права зазначають, що, як і більшість конституційних принципів (законність, справедливість, гуманізм), указана заборона повинна бути «продубльованою» і в галузевому законодавстві. Це дозволить говорити про те, що конституційна законність не обмежується тільки рамками дотримання приписів Основного закону; вона набагато ширша й розповсюджується на кожний випадок здійснення закріплених у Конституції прав [19, с. 211]. Наприклад, на законодавчому рівні така засада кримінального процесу, як заборона зловживання правами, передбачена в главі 2 (ч. 3 ст. 5) КПК Швейцарії, яка закріплює перелік таких засад.

Окрім цього, такі автори, як О.І. Андреева й О.В. Желева [20, с. 87], О.В. Андрушко [21, с. 173], О.Я. Баєв [14, с. 348–349], Р.М. Білокінь [22, с. 263–264], О.І. Даровских [10, с. 32], О.В. Капліна [23, с. 295], О.Ю. Хабло [24, с. 119], В.М. Тertiшник [25, с. 19] пропонуються закріпити в КПК заборону (недопущення) зловживання правами як загальну засаду кримінального провадження з метою запобігання цьому явищу. Науковець О.І. Даровских зазначає, що закріплення категорії «зловживання правом» тільки в тексті Конституції та у формі, яка потребує тлумачення, не досить для повноцінної реалізації такого принципу в кримінальному судочинстві. У межах кримінального судочинства значення принципу недопустимості зловживання правом полягає в тому, що він виконує превентивну функцію, тим самим запобігаючи будь-яким формам зловживання правом, дозволяє конкретизувати зміст процесуальних прав учасників кримінального судочинства, визначає межі реалізації прав та оптимізує механізм їх здійснення [26, с. 14–15].

Пропонується заборону зловживання правом зобразити в кримінально-процесуальному законі шляхом викладення в окремій забороняючій нормі (О.Я. Баєв [14, с. 349], О.І. Даровских [10, с. 32], А.В. Мурзановська [27, с. 140], О.В. Керевич [28, с. 54]). Так, О.І. Даровских [10, с. 32] радить передбачити в кримінально-процесуальному законі окрему норму, яка б прямо забороняла недопущення зловживання правом, наприклад, «Зловживання правом не допускається». Такі автори, як В.А. Азаров [15, с. 172], О.Я. Баєв [14, с. 348] пропонують закріпити визначення категорії (поняття) «зловживання правом». Проте деякі процесуалісти проти закріплення самого поняття «зловживання правом» і регламентації порядку його тлумачення, оскільки можливість ставити використання прав у залежність від необмежених будь-яких умов розсуду суду щодо кваліфікації тих чи інших випадків як зловживання правом загрожує перетворити права й свободи учасників кримінального провадження в їх ілюзію, профанацію [29, с. 44]. Поряд із наведеними пропозиціями висловлюється думка й щодо закріплення критеріїв зловживання правом (О.В. Желева [30, с. 219]). Водночас автори [31, с. 148], які заперечують закріплення неприпустимості зловживання правом як засади кримінального провадження, висловлюють пропозицію зафіксувати обов'язок недопущення зловживання правом у нормах кримінального процесуального закону, що регулюють права й обов'язки таких учасників процесу, як підозрюваний, обвинувачений і захисник, а не в окремій нормі, котра встановлює систему засад кримінального провадження.

З викладеного можна зробити висновок, що однією з найбільш обговорюваних та обґрунтованих думок щодо такої правової категорії, як зловживання правом, є пропозиція закріпити неприпустимість зловживання правом як засаду кримінального провадження. Як бачимо, проблема активно обговорюється в наукових колах, оскільки в правозастосовців існує потреба її врегулювання. Для вирішення поставлених дискусій необхідно усунути прогалини нормативно-правового регулювання поведінки учасників кримінальних процесуальних відносин, що призводять до зловживань та є суттєвою перешкодою досягненню завдань кримінального провадження. Для цього має існувати ефективний механізм запобігання зловживанню правом у кримінальному провадженні, який варто розпочати з нормативно-правового закріплення заборони такого явища в КПК України. Таким чином, закон як основний регулятор суспільних відносин буде реалістичним і динамічним, тобто буде чітко відбивати дійсність, ураховувати потреби й інтереси суспільства, а також прогресивні тенденції соціально-економічного, духовного розвитку країни, буде брати до уваги динамізм суспільного життя, зміни в різних його сферах, а предмети правового регулювання повинні оперативно відбиватися у відповідних змінах і доповненнях до закону [32, с. 397].

Висновки. Активне обговорення проблеми зловживання правом у кримінальному провадженні зумовлено розвитком суспільних відносин загалом і проблемами, з якими стикаються учасники кримінального провадження в ході виникнення кримінальних процесуальних відносин. З урахуванням вимог сьогодення та судової практики вбачаємо на необхідне закріпити неприпустимість зловживання правом як засаду кримінального провадження в КПК України. Така обставина, по-перше, буде відбивати реалістичне регулювання законом кримінальних процесуальних відносин, а по-друге, стимулюватиме учасників кримінального провадження до сумлінного використання своїх прав і належного виконання покладених на них обов'язків, що сприятиме ефективному виконанню завдань кримінального провадження. Загалом відбиття неприпустимості зловживання правом як засади кримінального провадження в КПК України зробить акцент на необхідності усунення прогалин нормативно-правового регулювання поведінки учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) : Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 р. № 4-рп/2001 / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text> (дата звернення: 02.06.2021).
2. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01 листопада 1996 р. / Верховний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text> (дата звернення: 02.06.2021).
3. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси у справі № 711/3642/19 від 03 травня 2019 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8159418> ; Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/11485/17 від 10 травня 2017 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66403699> (дата звернення: 10.05.2021).
4. Ухвала Кіровського районного суду міста Дніпропетровська у справі № 200/20364/18 від 25 червня 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82622932> (дата звернення: 10.05.2021.)
5. Мамка Г.М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2019. 39 с.
6. Гаджиев Г.А. Конституционные принципы добросовестности и недопустимости злоупотребления субъективными правами. *Государство и право*. 2002. № 7. С. 54–62.
7. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30–63.

8. Мілетич О.О. Зловживання правом : теоретико-прикладний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 18 с.
9. Богданова Н.А. Система науки конституционного права. Москва : Юристь, 2001. 256 с.
10. Даровских С.М., Даровских О.И. Принцип недопустимости злоупотребления правом в уголовном судопроизводстве. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2012. № 43. С. 28–32.
11. Мамка Г.М. Генезис та сучасний стан доктрини засад (принципів) у теорії права, теорії кримінального провадження та юридичній науці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 29. Том 2. С. 113–116.
12. Томин В.Т. О понятии принципа советского уголовного процесса. *Труды Высшей школы МООП РСФСР*. Москва, 1965. Вып. 12. С. 193–195.
13. Крижова О.Г. Структура принципу верховенства права: аналіз через призму його правозастосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 837. С. 149–153.
14. Баев О.Я. «Злоупотребление правом» как уголовно-процессуальная категория. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право*. 2013. № 2. С. 336–349.
15. Азаров В.А., Нурбаев Д.М. Способы противодействия злоупотреблению правом в уголовном процессе. *Вестник Томского государственного университета*. 2018. № 431. С. 170–173.
16. Гловчук І.В. Неприпустимість зловживання процесуальними правами як перспективна засада кримінального провадження: прогрес чи регрес? *Barristers* : вебсайт. URL: <https://barristers.org.ua/news/advokat-naukovyj-radnyk-ao-barristers-d-yu-n-dotsent-iryna-glovyuk-pro-neprypustymist-zlovzhyvannya-protseualnymy-pravamy-yak-perspektyvna-zasada-kryminalnogo-provazhennya-progres-chy-regres/> (дата звернення: 03.05.2021).
17. Романов С.В. Право подозреваемого и обвиняемого на защиту: пределы осуществления, возможность и последствия злоупотребления. *Вестник Московского университета. Серия II. Право*. 2008. № 4. С. 14–37.
18. Белоножкин А.Ю. Содержание и формы злоупотребления субъективным гражданским правом : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.13 ; Волгоградская академия государственной службы. Волгоград, 2005. 206 с.
19. Малиновский А.А. Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование) : монография. Москва : Юрлитинформ, 2007. 352 с.
20. Андреев О.И., Желева О.В. Злоупотребление обвиняемым субъективными правами и его преодоление в ходе предварительного расследования. Томск : Издательский Дом Томского государственного университета, 2019. 240 с.
21. Андрушко О.В. Правовая категория «зловживання правом» у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 5. Ч. 2. С. 169–174.
22. Білокінь Р.М. Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 577 с.
23. Капліна О.В. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук України : збірник наукових праць*. Харків : Право, 2010. № 3 (62). С. 286–295.
24. Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2008. 215 с.
25. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу / за ред. В.М. Тертишник. Київ : Алерта, 2014. 768 с.
26. Даровских О.И. Злоупотребление правом в уголовном судопроизводстве России : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Южно-Уральский государственный университет. Челябинск, 2013. 25 с.

27. Мурзановська А.В. Кримінально-процесуальна відповідальність за новим КПК України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 237 с.
28. Керевич О.В. Окремі зловживання органами, які здійснюють кримінальний процес. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (27). Т. 8. С. 49–54.
29. Марфицин П.Г. Понятие и значение усмотрения в уголовном судопроизводстве. *Российский судья*. 2002. № 2. С. 42–46.
30. Желева О.В. Недопустимость злоупотребления правом как одна из обязанностей обвиняемого. *Вестник Томского государственного университета*. 2015. № 401. С. 216–221.
31. Азаров В.А., Нурбаев Д.М. Нормативное регулирование противодействия злоупотреблению правом в уголовном процессе. *Вестник Томского государственного университета*. 2017. № 420. С. 146–149.
32. Мельник А.А. Якість як принципова вимога дієвого закону. *Альманах права*. 2012. Вип. 3 С. 396–399.

